

A tudomány sokkal emberibb jelenség, mint gondolnánk

Csányi Vilmos: Az emberi viselkedés c. könyvéről

Sanoma Budapest, Nők Lapja Műhely, 2007.

Kitűnő könyvet ajánlok az olvasó figyelmébe, noha a szerző nézeteivel igen sok ponton alapvetően nem értek egyet. Úgy tűnik, ez a sorsa azoknak a könyveknek, amelyek a legnagyobb hatást gyakorolták rám, és amelyeket a legszívesebben ajánlok másoknak. Hofstadter: *Gödel, Escher, Bach* című könyve például alapvetően változtatta meg a gondolkodásmódomat, és máig is egyik legnagyobb olvasmányélményem, miközben az alapgondolatának éppen az ellenkezőjében hiszek. Hofstadter amellettt érvel 777 oldalon keresztül, hogy a logika Gödel által felfedezett mechanizmusa teljesen alkalmas arra, hogy segítségével teljes értékű mesterséges intelligenciákat hozzunk létre. Hofstadter ráadásul van annyira krakéler, hogy könyve bevezetőjében világosan kimondja: „Ez a könyv bizonyos értelemben a vallásom kifejezése.” Nos, ha úgy tetszik, én „más vallású” vagyok, miközben amit a dologról tudok, annak nagy részét éppen Hofstadtertől tudom. Ő tudta nekem úgy elmondani, hogy végig lekössön, végig halálosan izgalmasnak találjam, nem úgy, mint az általa feldolgozott rengeteg szakcikket.

Csányi Vilmos etológus, kémikusból lett biológus majd etológus, és így egészen más szempontból nézi a világot, mint Hofstadter. Egyszer még így is előkerül könyvében Gödel: a 310. oldalon csak úgy megjegyzi egy hosszabb okfejtés végén: „Remélem, itt mindenkinek Gödel jut eszébe.” Csányi „vallása” nagyjából megegyezik Hofstadterével, azzal az alapvető különbséggel, hogy Hofstadter ugyan az evolúció tényét magától értetődő igazságnak tartja, de a szerepét az intelligencia létrejöttében mellékesnek tekinti. Csányi számára viszont Darwin gondolatai jelentik azt a kályhát, ahonnan minden, az elméről szóló okfejtésnek ki kell indulnia – akár valamelyik állati, akár az emberi elméről legyen szó. Régebben talán inkább Hofstadter véleményével szimpatizáltam volna, de Csányi oly mértékben változtatta meg a látásmódomat, hogy ma már *egyformán* fontos magyarázó elvek tartom a logikát, amire Csányi éppcsak utal, és az evolúciót, amire viszont Hofstadter éppcsak utal.

Amit az emberi (és vele párhuzamosan: állati) gondolkodásról feltétlenül tudni kell ahhoz, hogy ne csak a kocsmai filozofálgatás szintjén gondolkodhassunk el a világról, azt Csányi Vilmos könyvéből érdemes megtanulni, ugyanúgy, ahogy Hofstadteréből érdemes azt, amit a logikáról tudni kell. Ami kétséget kizáró tudományos tény, abban nem érdemes feltalálni a meleg vizet. Azt meg kell tanulni, és erre Csányi könyve a „királyi út”. A könyvet persze végig áthatja Csányi világszemlélete, életbölcössége és ezeket a bölcösségeket is érdemes alaposan elolvasni, noha ezek egészen más anyagból vannak szöve, mint a tudományos ismeretek. Ezeket pont azért érdemes megismerni és mélyen megérteni, mert nem feltétlenül kell egyetérteni velük. Ahhoz azonban, hogy valaki értelmesen tudjon nem egyetérteni, először is érteni kell az alaplolgokat.

Egyszer egy matematikai statisztika vizsgán egy hallgató azzal kezdte a feleletét, hogy „nem értek egyet a t-próbával”. Érdeklődéssel fordultam felé, vajon mivel nem ért egyet benne? Pontosan tudtam, hogy ez a matematikai technika valóban felvet érdekes és súlyos

problémákat; gondoltam, hát akkor nézzünk ezek mélyére együtt. De csalódnom kellett: kiderült, hogy a hallgató valójában nem egyet nem ért a t-próbával, hanem egyáltalán nem érti. Azzal nem ért egyet, hogy ilyesmiről beszéljünk egyáltalán. Könnyű szívvel rúgtam ki a vizsgáról, ő pedig könnyű szívvel terjeszti azóta is rólam, hogy micsoda egy patkány vagyok, akivel szemben nem lehet más véleményt megfogalmazni.

Csányi Vilmos alapvetően tanárember, a szó legjobb, legnemesebb értelmében. Becsülettel megtanítja a humánológia alapjait, és feltételezi, hogy amit más tárgyakból kell tudni, azt meg becsülettel megtanította egy másik kollégája. Ezért utalhat bátran akár a Gödel-tételre is, noha arról amúgy egy szót sem beszél. Könyvének vannak „nehéz részei” annak ellenére, hogy a szakmai szlenget tudatosan és sikeresen kerüli. Egy tanár eleve nem lehet szélsőségesen liberális, mivel pontosan tudja, hogy egy bizonyos (az adott iskola szintjének megfelelő) színvonalon csak akkor lehet egyáltalán megszólalni, ha egy bizonyos tananyagot előbb rendesen megtanultunk. Ugyanakkor egy vérbeli tanár valamennyire elkerülhetetlenül liberális, mivel pontosan tudja azt is, hogy mindenki, aki a tananyagot rendesen megértette, a maga módján fogja felhasználni és értelmezni. Ehhez már csak támpontokat adhat a tanár saját értelmezése, például úgy, hogy megmutatja, miképpen néz ki egy szakszerű és ugyanakkor egyéni értelmezés.

Erre mutat példát a könyvnek az a mondata, amely nagy kedvencemmé vált. A 216. oldalon így ír: „*A szélsőséges liberalizmus az egytagú csoportok ideológiája.*” Ahhoz, hogy pontosan kifejtsem, miért vágott annyira mellbe ez a mondat, nagyon sokmindent kellene itt felidézni a könyv „tananyagából”, így ettől most eltekintek. A gondolat azonban még így, önmagában is érthető annak, aki valamikor már mélyebben elgondolkozott a liberalizmus eszméjén. Az „egytagú csoport” nagy horderejű fogalmát nem tudom, Csányi alkotta-e meg, de ha ő, akkor is a „tananyag” része, nem a véleményé. Szakkifejezés, amit a könyv olvasása után egészen másképp ért az ember, mint előtte. Bármikor bárkivel szívesen vitatkozom erről a mondatról, de aki nem olvasta Csányi könyvét, azzal csak kocsmai szinten fogunk tudni erről a kérdéstről (és sok másról is) beszélgetni.

Ami ezután a tananyag-mondat után következik, azzal viszont már mélyen nem értek egyet. Például: az egytagú csoport „kivetettnek érezte magát mindig, és igyekezett ennek a helyzetnek megfelelni, és rendszerszervező tulajdonságánál fogva meg is tud. Az teljesen természetes, hogy helyzetét inkább győzelemnek, mint biológiai vereségnek éli meg.” Messzire vezet, hogy miért tartom ezt a gondolatot már tévesnek, miközben a kiindulási alappal mélyen egyetértek. Csányi ugyanis elsősorban rendszerelméleti szempontból értelmezi a jelenségeket, és innen nézve igaza is van. Az én „vallásom más”, én általában a dolgok (ez esetben például a biológia) *logikáját* keresem a jelenségek mögött. Onnan nézve ugyanez a jelenség, mint a mémek versengése jelenik meg, és amit Csányi kivetettséggé érzékel, azt én egy újkeletű, evolúciós szempontból győzelemre álló mémkomplexumba való mély beágyazottságnak látom.

Amiben mélyen egyetértünk, az a tudomány szerepe és művelésének módja – ezért lett e recenzió címe egy idézet a könyv 298. oldaláról. Amiben különbözünk, az mindig az eredmények értelmezése. Ebben például nincs vitánk: „A ’vissza a természethez’ ismert jelszava badarság, a természettől éppen biológiai képességeink választanak el, át nem

hidalható szakadékkal. Az ember természetes környezete mindig valamilyen emberi kultúra, egy működő társadalom.” (65. o.) Amiben vitánk van: Csányi ezt a környezetet többé-kevésbé mesterségesen alakíthatónak feltételezi, szerintem pedig ez is tisztán csak az evolúció terméke. Nem közvetlenül a biológiai evolúcióé, hanem másfajta, de ugyanezen a logikán alapuló evolúcióké.

Dicsérni jöttem Csányi Vilmos könyvét, nem vitatni. Mélyen egyetértünk abban, hogy a modern élet nagy problémáit nemhogy megoldani, de értelmesen megvitatni is „csak az emberi természet biológiai alapjainak ismeretében lehetséges.” (211. o.) Ezt pedig annak, aki szakterülete szerint nem etológus, ebből a könyvből érdemes megismernie. Ez a könyv leginkább abban különbözik a szerző korábbi hasonló témájú, *Az emberi természet* című könyvétől, hogy szakszleng nélkül, egy tetszőleges szakmájú értelmiségi számára tökéletesen érthető és élvezetes módon adja át ezeket az alapvetően fontos ismereteket.

Mérő László